

STUDENȚII DIN SEBEȘ LA MARILE UNIVERSITĂȚI ȘI ȘCOLI SUPERIOARE EUROPENE ÎNTRE ANII 1520 ȘI 1700

Răzvan Mihai NEAGU*

Preliminarii

Prezentul material își propune să-l continue pe cel apărut în precedentul număr al revistei științifice *Terra Sebus*, care a vizat investigarea problematicii studenților din Sebeș în Evul Mediu¹. Am încadrat prezentul studiu în două limite cronologice jalonate de sfârșitul regatului medieval al Ungariei, prăbușit în urma loviturilor Imperiului Otoman, finalizate cu bătălia de la Mohács (1526) și intrarea oficială a Transilvaniei în cadrul Imperiului Habsburgic, în urma păcii de la Karlowitz (1699). Așadar, după cum se poate observa, prezentul nostru demers este concentrat mai ales pe perioada Principatului autonom al Transilvaniei, o etapă istorică deosebit de importantă în evoluția politică a acestui spațiu.

Dacă facem referire la orașul Sebeș, epoca principatului a însemnat o perioadă dificilă pentru orașul săsesc, altădată un centru economic înfloritor. Sebeșul a fost loial lui Ioan Zápolya, care s-a luptat pentru supremație în Transilvania și Ungaria cu Ferdinand de Habsburg. În anul 1531, Ioan Zápolya le mulțumea sașilor din oraș și românilor din suburbii pentru ajutorul acordat². Menționăm faptul că în iulie 1540 Ioan Zápolya a murit la Sebeș.

În secolele XVI și XVII s-a înregistrat o decădere accentuată a acestei așezări, iar faptul poate fi surprins și într-un act din 1577 care reglementa numărul de ucenici pe care îl putea avea un meșteșugar din orașele Transilvaniei. Dacă la Sibiu numărul de ucenici putea fi 10, la Sebeș era de numai 2, fapt care atestă diminuarea activității productive în această așezare săsească³. Fenomenul declinului este surprins și confirmat și în relatările călătorii străini, care au trecut prin Sebeș în perioada amintită. Astfel, italianul Giovanni Andrea Gromo trecând prin Transilvania în anii 1566-1567, referindu-se la orașul Sebeș spunea:

„Sebeșul săsesc - altădată oraș de seamă al sașilor, acum însă nu mai e oraș, ci doar un târg mai mare [...]. Drepturile sale orașenești au fost trecute asupra

* Colegiul Tehnic Turda; e-mail: neagurazvan10@yahoo.com.

¹ Neagu 2015a, p. 315-329.

² Anghel 2011, p. 30.

³ Pascu 1954, p. 116-117.

Orăștiei, amintită mai sus, măcar că acesta (Sebeșul sășesc) are înfățișarea de oraș [...]. Are case bune, putând sta alături cu oricare oraș al acestei țări, are o catedrală (sic!) prea frumoasă, și este foarte bine populat de negustori și orășeni civilizați și a fost întărit mai înainte de Castaldo”⁴.

Din relatarea călătorului italian reiese clar că Sebeșul nu mai avea la acea dată statutul și privilegiile orășenești, deși nu și-a pierdut înfățișarea citadină. Această din urmă afirmație este confirmată și de francezul Pierre Lescalopier, care a trecut în 1574 prin Țara Românească și Transilvania. Referitor la Sebeș a afirmat că: „[...] la 2 iulie am prânzit la Mühlbach, un oraș asemănător cu Sibiul și cu aceeași cârmuire”⁵. Spre sfârșitul secolului al XVI-lea s-a produs și un fenomen de scădere al populației, fapt atestat de misionarul italian, iezuitul Antonio Possevino, care observa că:

„Sebeșul sau Sebeșul sășesc, numit de germani Mühlbach, se află la o distanță de o leghe de Alba Iulia într-o câmpie și o vale <e> înconjurat cu ziduri; nu are o populație prea numeroasă”⁶.

Cu toată această stare de decădere, în secolul al XVI-lea la Sebeș s-au ținut două diete, în 1556 și 1600.

În ciuda crizei evidente, împreună cu orașul Orăștie, Scaunul Miercurea și Scaunul Cincu Mare, Sebeșul a dat 500 de archebuzieri pentru oastea principelui Sigismund Báthory în toamna anului 1595, conform relatării subcămărașului și diacului Petru Pellérđi⁷. În anul 1618, diplomatul și juristul transilvănean Toma Borsos remarca cu aciditate: „[...] am sosit în orașul nespus de urât Sebeșul sășesc”⁸. Această descriere ne duce cu gândul la starea de decădere a localității. Principii calvini ai Transilvaniei au încercat să revigoreze așezarea, iar la începutul anului 1651 Gheorghe Rákóczy al II-lea a reînnoit privilegiile orașului, însă măsura a fost insuficientă, așa cum reiese din relatarea pastorului suedez, Conrad Iacob Hildebrandt, care a trecut prin Sebeș în 1656, așezarea lăsându-i, totuși, o bună impresie:

„[...] este primul oraș curat sășesc de care am dat, și cel mai vechi după Mediaș, își trage numele de la râul Mühl, ce curge pe alături. Sebeșul a fost întemeiat în Transilvania în anul 1150. Astăzi este un orașel mic, așezat pe o câmpie, într-o adâncitură. Apărat spre apus de bălți, mlaștini și ape bogate în pești, el are un aer bun și sănătos și case bine clădite”⁹.

Sebeșul a fost afectat de incursiunile de pradă ale turcilor otomani; dacă în anul 1658 scapă de jaf, răscumpărându-se cu 4000 de taleri, în 1661 a fost

⁴ *Călători străini* 1970, p. 352-353.

⁵ *Ibidem*, p. 433.

⁶ *Ibidem*, p. 547.

⁷ *Călători străini* 1971, p. 621.

⁸ *Călători străini* 1972, p. 375.

⁹ *Călători străini* 1973, p. 576.

grav afectat de atacul lui Ali Pașa, venit de la Timișoara pentru a-l îndepărta de la putere pe principele Ioan Kemény¹⁰. La scurt timp de la acest eveniment, Evlia Celebi (1611-1682) spunea despre cetatea Sebeșului: „Puțini oameni se află în ea și locuitorii ei sunt mofluzi¹¹ și foarte săraci. Se puteau vedea șase mii de case acoperite cu stuf și cinci mănăstiri cu clopotnițe”¹².

Cu toate aceste neajunsuri, activitatea comercială nu a dispărut complet din Sebeș. În 1631 este menționat un statut al breslei tâmplarilor, iar în 1665 este pomenită breasla cuțitarilor¹³.

Un fenomen definitoriu pentru evoluția comunității săsești din Transilvania a fost adoptarea Reformei religioase în varianta sa luterană, în secolul al XVI-lea. Primul centru al Reformei din Transilvania a fost Brașovul, unde a activat Johannes Honterus (1498-1549), sub influența căruia în anul 1542 orașul a introdus oficial *missa* evanghelică. În anul 1544 Universitatea Săsească, din care făcea parte și Sebeșul, a decis introducerea Reformei la orașe, iar în 1545 și în mediul rural¹⁴.

Cine au fost studenții din Sebeș?

Toate aceste fenomene prezentate mai sus au avut un puternic impact asupra populației studențești a Transilvaniei, în general, dar și a Sebeșului în mod special. Dacă ne referim la nivelul întregii Transilvanii, în perioada analizată s-au consemnat 2854 de studenți. Între anii 1520 și 1700 abia 16 sebeșeni au studiat în cadrul universităților și colegiilor europene. Raportat la nivelul întregii Transilvanii, această cifră este una minoră. Înaintea Sebeșului, ca număr de studenți, s-au aflat: Brașovul (359), Sibiu (256), Bistrița (127), Clujul (107), Sighișoara (86), Mediașul (84), Oradea (49), Biertan (34), Baia Mare (33), Moșna (28), Satu Mare (26), Rupea (25), Aiud, Carei și Cislădie (toate cu câte 19) și Cincu Mare (17)¹⁵. Astfel, Sebeșul se afla din punct de vedere al numărului de studenți, pe un loc 17, fiind la egalitate cu localitatea Șeica Mică. Comparativ cu perioada medievală, pe care am analizat-o în studiul precedent, diminuarea numărului de studenți sebeșeni este una drastică; între 1383 și 1516 s-au înregistrat 46 de studenți¹⁶. Acest fenomen nu este unul singular, consemnându-se și în cazul altor orașe din Transilvania. Din acest punct de vedere, deosebit de ilustrativ este cazul orașului Turda

¹⁰ Anghel 2011, p. 31.

¹¹ Faliți [n.a.].

¹² *Călători străini* 1976, p. 618.

¹³ Anghel 2011, p. 33.

¹⁴ Pop *et alii* 2005, p. 238-239.

¹⁵ Szabó, Tonk 1992, p. 375-388.

¹⁶ A se vedea Neagu 2015a, p. 315-329.

care, între 1377 și 1520, a avut de 42 de studenți, iar, între 1520 și 1700, numărul lor a scăzut dramatic la 13¹⁷.

Se remarcă faptul că în această perioadă studenții din Sebeș au frecventat în exclusivitate universități germane, lucru firesc având în vedere că populația era de origine săsească și vorbea germana ca limbă maternă. Observăm, de asemenea, că în această perioadă a scăzut aproape total interesul pentru universitățile clasice cum erau cele de la Viena și Cracovia. Cea mai frecventată universitate de sebeșeni în această perioadă a fost cea din Wittenberg. Astfel, din cei 16 tineri din Sebeș, 7 au trecut prin acest important centru universitar german, fondat în 1502 de ducele Frederic al III-lea cel Înțelept, principe-electoral de Saxonia. Acest fenomen se poate explica prin faptul că Wittenbergul a devenit centrul protestantismului european, confesiune la care au aderat și majoritatea orașelor săsești din Transilvania. Din acest punct de vedere, se poate vorbi despre o adaptare a Sebeșului la un curent general european, foarte popular în epoca respectivă. Tinerii sebeșeni care au învățat la Wittenberg au fost: Christianus Kostius Sabesiensis Tr. (1536-1537), Antonius Plattner Zebusiensis (1554), Paulus Kröner Zabusiensis (1554), Andreas Kosthius Sabiensis (1577-1580), Michael Pancratius (1653), Matthias Braschius Sabeso Tr. (1672) și Martinus Falck Sabeshino Tr. (1689)¹⁸.

Pe locul secund în preferințele sebeșenilor din această epocă s-a plasat Universitatea din Heidelberg (creată în 1386, calvină din 1563), prin care au trecut 4 tineri. Sebeșenii care au studiat la Heidelberg au fost: Johannes (Joachim) Metzlerus Sebusiensis (1562), Valentinus Elephas Sebusiensis (1569), Johannes Christophorus Hellman Sebusiensis (1593) și Johannes Petrus Schreckenberger Sebusiensis (1660)¹⁹.

Locul al treilea în preferințele studenților din Sebeș este ocupat la egalitate de universitățile din Altdorf (creată în 1575) și Viena (creată în 1365), care au primit câte doi sebeșeni fiecare. La Altdorf au studiat Johannes Pancratius Sabeso Tr. (1656) și Matthias Braschius Sabeso Tr. (1671)²⁰, în timp ce la Viena s-au pregătit Petrus Krech ex Milbach (1521) și Michael Pancratius (1652)²¹.

Prin Universitatea din Leipzig (creată în 1409, reformată din 1539) și școlile superioare din Danzig (Gdańsk), Thorn (Toruń; creată în 1558), Königsberg (Kaliningrad; fondată în 1544), Nürnberg și Rostock (fondată în

¹⁷ Neagu 2015b, *passim*.

¹⁸ Asztalos 1930, p. 126, 135, 143; Asztalos 1931, p. 245; Szabó, Tonk 1992, p. 9, nr. 80; p. 24, nr. 229; p. 34, nr. 333; p. 172, nr. 1757; p. 182, nr. 1860; p. 193, nr. 1992; p. 211, nr. 2155.

¹⁹ Toepke 1886, p. 29, 53, 166, 338; Szabó, Tonk 1992, p. 101, nr. 1038; p. 106, nr. 1102; p. 129, nr. 1333.

²⁰ Steinmeyer 1912, p. 303, 366; Szabó, Tonk 1992, p. 127, nr. 1310; p. 182, nr. 1860.

²¹ Szabó, Tonk 1992, p. 193, nr. 1992; p. 223, nr. 2261.

1419) au trecut câte un locuitor al Sebeșului²². Astfel, la Leipzig a studiat Johannes Hertelius Sebusinus (1607)²³, la colegiul (*studium generale*) din Danzig s-a pregătit Johannes Hertelius Seepasio Hung, Millenbachensis (1669)²⁴, la Thorn și Königsberg a învățat Leonhardus Gebelius Sabusio Tr. Prin universitățile din Nürnberg și Rostock a trecut ilustrul Michael Pancratius²⁵.

Datele de care dispunem arată faptul că, în ciuda numărului mic de studioși sebeșeni, s-a înregistrat la unii fenomenul *peregrinatio academica*. Trei dintre acești tineri au studiat la două sau mai multe universități. Astfel, Leonhardus Gebelius Sabusio Tr. a studiat la Thorn (1641), iar apoi la Königsberg (1642)²⁶, Matthias Braschius Sabeso Tr. s-a pregătit atât la Altdorf (1671), cât și la Wittenberg (1672)²⁷, în timp ce Michael Pancratius a efectuat un adevărat periplu universitar european trecând prin universitățile din Viena, Nürnberg, Wittenberg și Rostock (1652-1653)²⁸.

Identificarea studenților din Sebeș în matricolele universităților și colegiilor pe care le-au frecventat este un demers destul de facil, prin menționarea explicită a numelui orașului. În această perioadă, cea mai frecventă mențiune a numelui orașului este cea în limba latină (*Sabesium*), cu variantele: *Sabiensis*, *Zebusiensis*, *Sabesiensis*, *Sebusiensis*, *Sebusinus*, *Sabeso*, *Sabusio*, *Sabeshino*, *Zabusiensis*. Două înregistrări fac referire și la numele german al orașului, Mühlbach: Johannes Hertelius Seepasio Hung. Millenbachensis²⁹, respectiv Petrus Krech ex Milbach³⁰.

Din punct de vedere social, informațiile despre studioșii sebeșeni din această perioadă sunt deosebit de sărace; aproape niciun fel de date nu s-au păstrat privitor la acest aspect. În ciuda acestui neajuns se pot face unele considerații, mai ales de ordin general. Având în vedere faptul că acești tineri și-au permis o educație superioară, considerăm că ei provin din familii care aveau posibilități financiare, studiul într-o școală superioară fiind costisitor. Precizăm că pentru niciun student originar din Sebeș, în perioada analizată de noi, nu mai apare mențiunea de *pauper*, care a fost consemnată în secolele al XIV-lea și al XV-lea. Uneori, într-o familie putea exista o adevărată tradiție pentru studiu, atât în ceea ce privește domeniul studiat, cât și universitatea frecventată. Un astfel de exemplu este familia Kostius (Kosthius) din Sebeș. Preotul Christianus Kostius a studiat la Wittenberg (1536-1537), la fel ca și

²² A se consulta Țigău 2010, p. 50-56.

²³ Szabó, Tonk 1992, p. 110, nr. 1144.

²⁴ Sokol 1959, p. 112.

²⁵ Szabó, Tonk 1992, p. 193, nr. 1992.

²⁶ *Ibidem*, p. 153, nr. 1562.

²⁷ *Ibidem*, p. 182, nr. 1860.

²⁸ *Ibidem*, p. 193, nr. 1992.

²⁹ *Ibidem*, p. 133, nr. 1367.

³⁰ *Ibidem*, p. 233, nr. 2261.

fiul său Andreas (1577-1580)³¹. În secolul al XVII-lea, un exemplu identic este cel al familiei Pancratius. Michael Pancratius a urmat cariera tatălui său, Martin Pancratius, care a fost preot în Sebeș³².

O călătorie de studii era și în epoca premodernă un demers aventuros, care presupunea nenumărate riscuri și întâlnirea cu necunoscutul și imprevizibilul. Pentru a depăși aceste inconveniente, unii tineri au ales să studieze împreună, la fel ca în perioada medievală. În cazul celor din Sebeș, se constată un astfel de caz pentru perioada analizată de noi. Antonius Plattner Zebusiensis și Paulus Kröner Zabusiensis au fost înmatriculați la 23 august 1554 la Universitatea din Wittenberg³³.

Despre pregătirea anterioară a studenților sebeșeni, datele sunt lacunare. Abia pentru trei dintre aceștia se poate face o reconstituire a traseului școlar. Menționăm faptul că o dată cu introducerea Reformei în Transilvania s-a acordat o deosebită importanță înființării de școli. Astfel de instituții s-au creat la Brașov, Sibiu, Bistrița și chiar la Sebeș³⁴. Leonhardus Gebelius Sabusio Tr., înainte de a studia la Thorn și Königsberg s-a pregătit la gimnaziul din Brașov (1635)³⁵. Concitadinul său Matthias Braschius Sabeso Tr. a învățat la gimnaziul din Sibiu (1662)³⁶, iar Michael Pancratius s-a pregătit la Cisnădie, Cluj, Bratislava și Trnava³⁷. Considerăm că acești tineri au primit în gimnaziile unde s-au pregătit o educație de o bună calitate, care ulterior le-a deschis calea spre a învăța într-o instituție superioară.

Din păcate, studenții sebeșeni nu s-au remarcat în obținerea unor grade universitare, cu o singură excepție, acesta fiind un demers greu de întreprins și foarte costisitor, din punct de vedere financiar. Cu toate acestea, avem un exemplu deosebit de desăvârșire a educației academice prin obținerea doctoratului. Michael Pancratius, cel mai meritoriu student al Sebeșului din epoca analizată, a obținut titlul de *doctor in utroque* (atât în drept civil, cât și canonic) la Universitatea din Rostock în anul 1661³⁸.

Cariera ulterioară a studenților sebeșeni este foarte puțin documentată. Despre majoritatea acestor tineri studiosi nu se știe nimic. Totuși, se pot face unele aprecieri generale, dar și particulare în măsura în care sursele o permit. Astfel, se poate afirma fără tăgadă, că studiile universitare reprezentau un catalizator social și al carierei. Cea mai întâlnită carieră a fost cea ecleziastică, încă la modă în această epocă, fapt care arată un anumit conservatorism al

³¹ Szabó, Tonk 1992, p. 9, nr. 80; p. 34, nr. 333; Asztalos 1931, p. 245.

³² Szabó, Tonk 1992, p. 193, nr. 1992.

³³ Foerstemann 1841, p. 295.

³⁴ Pop 2012, p. 78.

³⁵ Szabó, Tonk 1992, p. 153, nr. 1562.

³⁶ *Ibidem*, p. 182, nr. 1860.

³⁷ *Ibidem*, p. 193, nr. 1992.

³⁸ *Ibidem*.

societății săsești din Transilvania. Cu toate acestea sunt vizibile și unele semne ale modernității; Johannes Petrus Schreckenberger Sebusiensis a studiat medicina la Heidelberg. Petrus Krech ex Milbach, care studia la Viena în anul 1521³⁹ a revenit în Transilvania, iar în 1525 este atestat ca rector la Vințu de Jos. Christianus Kostius Sabesiensis Tr. care a studiat la Wittenberg în anii 1536 și 1537 a revenit în Transilvania, unde a devenit preot. A păstorit în orașul natal, unde este atestat în 1558, iar ulterior între 1560 și 1578 a fost preot la Moșna, pentru ca în 1573 să fie menționat ca *decanus generalis*⁴⁰. Christianus Kostius a fost un personaj cunoscut la nivelul Transilvaniei, numele său fiind pomenit într-un act emis de principele Ștefan Báthory la Alba Iulia (10 noiembrie 1573) prin care acesta se adresa superintendentului comunității evanghelice, Lucas Unglerus, fiind amintit ca *Christiani Costii pastoris similiter ecclesiae Muschnensis et Decani generalis Ecclesiarum Saxonicarum*⁴¹. El și-a influențat fiul, Andreas, să studieze la aceeași universitate germană, focar de spiritualitate și cultură luterană. Despre Andreas nu s-au păstrat date. Nu știm ce carieră a urmat, cunoaștem doar faptul că a fost înmatriculat la Wittenberg pe 26 septembrie 1577, iar la 22 septembrie 1580 era încă acolo⁴².

Despre Leonhardus Gebelius Sabusio știm că, după finalizarea studiilor la Thorn și Königsberg, a revenit în Transilvania și a fost lector la Brașov, unde a și murit în anul 1648.

Cel mai important student al Sebeșului în perioada analizată a fost, fără îndoială, Michael Pancratius (1631-1690). Personalitate ecleziastică de prim rang în istoria Transilvaniei, el s-a născut la 28 septembrie 1631 la Sebeș, în familia preotului Martin. Studiile primare și medii le-a urmat la Cisnădie, Cluj, Bratislava și Trnava, iar studiile universitare le-a urmat la Viena (1652), Nürnberg, Wittenberg și Rostock (1652-1653). În anul 1661 și-a susținut teza, devenind doctor în drept civil și canonic (*doctor in utroque*) al Universității din Rostock. A mai zăbovit o perioadă în acest oraș, fiind pentru scurt timp profesor de istorie și oratorie. Michael Pancratius a avut și o activitate publicistică, opera sa incluzând teza sa de doctorat, dar și alte lucrări. Demne de precizat și reținut sunt:

1) „*Disputatio Inauguralis De Juramento Perborrescentiae Quam Divino Tavente Numine Decreto & autoritate ... Praeside ... Dn. Henrico Rudolpho Bedekern ... Pro Summis In jure Utroque Gradu, honore & privilegiis Doctoralibus Consequendis Placidiae Eruditorum ventilationi submittit Michael Pancratius Sabesiensis Transylvanus. Ad diem 28. In Auditorio Majori ... Rostochii, 1661;*

2) *Heinricus Rudolphus Redeker, Jur. D. Prof. & p. t. Amplissimae Facultatis juridicae Decanus Suo & Amplissimi Collegii Juridici nomine Ad Actum solennem Disputationis*

³⁹ Tüskés 2008, p. 333, nr. 6998.

⁴⁰ Révész 1859, p. 218; Sölyom 1933, p. 173.

⁴¹ Veress 1944, p. 270, nr. 280.

⁴² Szabó, Tonk 1992, p. 9, nr. 80.

inauguralis De Juramento Perborrescentiae Bono cum deo à Florentissimo U. J. Candidato Dn. Mich. Pancratio ... In Auditorio majori XXIIIX. Nov. ante & post meridiem instituendum Magn. Dn. Rectorem, Dom. Professores, Consoles ... summa cum humanitate ac officiose invitat. U. ott, 1661;

3) *Votivus Applausus, quem favente Coelo et gestiente terra in Transylvania renascente, et tam quod libertatem quam Religionem ad aurea saecula succrescente, incomparabili Heroi, Principum decori, Saeculi jubus splendori et Posterorum Exemplari, Illustr. Cels. Principi ac D. D. Michaeli Apafi, Divina Gratia Principi Transylvaniae etc. A M.DC.LXV. etc. erexit erectumque dedicavit Suae Celsitudinis aeternitatisque tanti Herois devotissimus et subjectissimus Cultor ... in Academia Rostochiensi Eloquentiae Prof. Publ. et Historiarum designatus. Rostochii;*

4) *Tractatus Politico-Juridicus In paragraphum Jus itq. duplex est, Prol. de jure & divisione juris. Juris Publici, Regni Hungariae, Magistratum, et Statuum, tam Ecclesiasticorum, quam secularium, originem in genere & specie exhibens. Cassoviae, 1668*⁴³.

Dintre aceste opere merită să o amintim pe ultima, fiind vorba despre prima lucrare de istoria dreptului din Transilvania, apărută la Košice (azi în Slovacia) în anul 1668. De asemenea, fostul student a fost și un colecționar de documente și acte referitoare la istoria bisericii și mai ales a sașilor din Transilvania⁴⁴. În anul 1666 revine în Ungaria, unde inițial a optat pentru o carieră didactică, predând la Eperjes (azi Prešov, Slovacia) în anii 1667 și 1668. Pentru scurt timp, ilustrul sebeșan a fost rector la Prešov. În anul 1669 se reîntoarce în Transilvania, fiind atras definitiv de cariera sacerdotală, dar nu a uitat nici de activitatea didactică. A fost rectorul Gimnaziului din Sibiu (1669-1670), preot la Nou (azi în com. Roșia, jud. Sibiu) în anii 1670 și 1671 și Mediaș între 1671 și 1686. Momentul de vârf al carierei sale s-a consumat la 4 noiembrie 1686, când fostul student din Sebeș a fost ales superintendent (episcop), conducătorul Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din Transilvania, având reședința la Biertan. I-a păstorit pe credincioșii evanghelici sași până la moartea sa (11 iulie 1690)⁴⁵. Datorită meritelor sale incontestabile în domeniul ecleziastic și educațional, principele Mihai Apafi I l-a înnoțat în anul 1677⁴⁶.

Considerații finale

În epoca premodernă orașul Sebeș a traversat o perioadă dificilă, de criză, care s-a repercutat și asupra fenomenului frecventării universităților europene. Astfel, între 1521 și 1700 s-a consemnat un număr de 16 studenți din Sebeș la marile universități și colegii europene. Aceștia au ales să studieze la instituții aflate în mediul cultural de expresie germană, fapt firesc dacă avem

⁴³ Szinnyei 1904, p. 251-252.

⁴⁴ Armbruster 1980, p. 62-63.

⁴⁵ Szabó, Tonk 1992, p. 193, nr. 1992; Keul 2009, p. 273.

⁴⁶ Jakubinyi 2010, p. 145.

în vedere că tinerii sebeșeni erau de origine săsească. În secolul al XVI-lea, Sebeșul, la fel ca toate orașele săsești din Transilvania, a adoptat Reforma în varianta propusă la nivel european de Martin Luther, iar la nivel local de pastorul brașovean Johannes Honterus, fapt care a influențat și studiul la universitate. Din acest punct de vedere, cea mai frecventată universitate de către tinerii sebeșeni a fost cea din Wittenberg, focarul de răspândire al protestantismului luteran la nivel european, unde au studiat șapte persoane. Din păcate, foarte puține date s-au păstrat despre viața, activitatea și cariera ulterioară a studenților sebeșeni din această perioadă. Dintre cei 16 reține atenția numele lui Michael Pancratius, *doctor in utroque* la Rostock, care, revenit pe meleagurile natale, a fost mai întâi preot, iar apoi a condus Biserica Evanghelică C.A. din Transilvania, în calitate de superintendent între anii 1686 și 1690.

Students from Sebeș at the Great European Universities and Superior Schools between 1520 and 1700

(Abstract)

This study represents a sequel to one published in the previous issue *Terra Sebus*, analysing information about students from Sebeș in medieval times. This article takes as its subject matter students from Sebeș who studied at European universities and superior schools between 1520 and 1700. This period was a time of great transformation for Transylvania, as it became an autonomous principality under the Ottoman suzerainty. On the other hand, the Transylvanian Saxon population adopted the Lutheran version of religious Reform, with important consequences on both the cultural and educational levels. Compared with the medieval period, the number of students from Sebeș decreased from 46 to 16 people over the whole period, a fact which attests to the town's decay. The university most often attended by students from Sebeș was that of Wittenberg, the core of Lutheran Protestantism's spread in Europe, where 7 people studied. Unfortunately, very little information has been preserved about the life, work and subsequent career of the students from Sebeș in that period. Of the 16 students, one noteworthy name was Michael Pancratius (1631-1690). He became a doctor in *utroque* (canonic law) at the University of Rostock, and after returning to his homeland was first a priest and then led the Evangelical Church of Transylvania, as superintendent between 1686 and 1690. Other notable examples were the members of the Kostius family members: Christianus Kostius who studied at Wittenberg between 1536 and 1537 and later became a priest in Sebeș (1558) and Moșna (1560-1578), as well as *decanus generalis* (1573), and his son Andreas Kosthius, student at the same university between 1577 and 1580.

Abrevieri bibliografice

Anghel 2011

- Călin Anghel, *Evoluția urbanistică a orașului Sebeș*, BMS, II, Alba Iulia, 2011.

- Armbruster 1980 - Adolf Armbruster, *Dacoromano-saxonica. Croniciari români despre sași. Români în cronistica săsească*, București, 1980.
- Asztalos 1930 - Miklós Asztalos, *A wittenbergi egyetem magyarországi hallgatóinak névsora (1601-1812)*, în *MPEA*, szerkeszti Mályusz Elemér, XIV. Évfolyam, Budapest, 1930, p. 111-174.
- Asztalos 1931 - Miklós Asztalos, *Személyi vonatkozású adatok a wittenbergi egyetem erdélyi hallgatóiról (1554-1750)*, în *Erdély Múzeum*, 7-9, 1931, p. 240-250.
- Călători străini 1970* - *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, București, 1970.
- Călători străini 1971* - *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, București, 1971.
- Călători străini 1972* - *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, București, 1972.
- Călători străini 1973* - *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, București, 1973.
- Călători străini 1976* - *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, București, 1976.
- Foerstemann 1841 - Carolus Eduardus Foerstemann, *Album Academiae Vitebergensis ab a. Ch. MDII usque ad. a. MDLX*, Lipsiae, 1841.
- Jakubinyi 2010 - György Jakubinyi, *Romániai Katolikus, Erdélyi Protestáns és Izraelita Vallási Archontológia*, Kolozsvár, 2010.
- Keul 2009 - István Keul, *Early Modern Religious Communities in East-Central Europe: Ethnic Diversity, Denominational Plurality and Corporative Politics in the Principality Of Transylvania (1526-1691)*, Brill, Leiden, Boston, 2009.
- Neagu 2015a - Răzvan Mihai Neagu, *Noi considerații despre studenți din Sebeș la marile universități europene în epoca medievală (1383-1516)*, în *Terra Sebus*, 7, 2015, p. 315-329.
- Neagu 2015b - Răzvan Mihai Neagu, *Formarea intelectualității din Turda. Studenți din Turda la marile universități europene 1377-1918*, Cluj-Napoca, 2015.
- Pascu 1954 - Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, București, 1954.
- Pop 2012 - Ioan Aurel Pop, *Biserica, societate și cultură în Transilvania secolului al XVI-lea. Între acceptare și excludere*, București, 2012.
- Pop et alii 2005 - Ioan Aurel Pop, Thomas Nágler, András Magyarai (coord.), *Istoria Transilvaniei*, vol. II, *de la 1541 până la 1711*, Cluj-Napoca, 2005.
- Révész 1859 - Imré Révész, *Magyar tanulók Wittenbergben Melanchton haláláig, în MTT*, Hatodik Kötet, 1859, p. 207-230.
- Sokol 1959 - Stanislaw Sokol, *Ungarn und Danzig in medizinischer Beziehung im XVI.-XVIII. Jahrhundert*, în *OK*, 15-16, 1959, p. 108-120.
- Sólyom 1933 - Jenő Sólyom, *Luther és Magyarország. A Reformátor Kapcsolata Hazánkkal Haláláig*, Budapest, 1933.
- Steinmeyer 1912 - Elias von Steinmeyer, *Die Matrikel der Universität Altdorf*, Erster Teil: Text, Würzburg, 1912.
- Szabó, Tonk 1992 - Miklós Szabó, Sándor Tonk, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1520-1700*, Szeged, 1992.
- Szinnyei 1904 - József Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, X/1, Budapest, 1904.
- Toepke 1886 - Gustav Toepke, *Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386 bis 1662. Zweiter Theil von 1554 bis 1662*, Heidelberg, 1886.

Studenti din Sebeș la marile universități și școli superioare europene

- Tüskés 2008 - Anna Tüskés, *Magyarországi Diákok a Bécsi Egyetemen 1365 és 1526 Között / Students from Hungary at the University of Vienna between 1365 and 1526*, Budapest, 2008.
- Țigău 2010 - Dragoș Lucian Țigău, *Studenti din Mediaș la universități europene (1550-1700)*, în *ComȘtMediaș*, IX, 2010, p. 50-56.
- Veress 1944 - Endre Veress, *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése, I. kötet 1556-1575*, Kolozsvár, 1944.

Cuvinte-cheie: student, Sebeș, universitate, Wittenberg, Michael Pancratius.

Keywords: student, Sebeș, university, Wittenberg, Michael Pancratius.

ANEXĂ

LISTA CRONOLOGICĂ A STUDENȚILOR DIN SEBEȘ ÎNTRE 1521 și 1700

Nr. crt.	Numele studentului	Universitatea frecventată	Carierea ulterioară	Grad academic	Alte mențiuni
1.	Petrus Krech ex Milbach	Viena (1521)	În 1525 este menționat ca rector la Vințu de Jos.		
2.	Christianus Kostius Sabesiensis Tr.	Wittenberg (1536-1537)	Preot la Sebeș (1558) și Moșna (1560-1578), <i>decanus generalis</i> (1573).		
3.	Antonius Plattner Zebusiensis	Wittenberg (1554)			
4.	Paulus Kröner Zabusiensis	Wittenberg (1554)			
5.	Johannes Metzlerus Sebusiensis	Heidelberg (1562)			
6.	Valentinus Elephas Sebusiensis	Heidelberg (1569)			
7.	Andreas Kosthius Sabiensis	Wittenberg (1577-1580)			Era fiul preotului Christianus Kostius.
8.	Johannes Christophorus Hellman Sebusiensis	Heidelberg (1593)			
9.	Johannes Hertelius Sebusinus	Leipzig (1607)			

Studenți din Sebeș la marile universități și școli superioare europene

10.	Leonhardus Gebelius Sabusio Tr.	Thorn (1641), Königsberg (1642)	A fost lector la Brașov, unde a murit în 1648.		A învățat la Gimnaziul din Brașov (1635).
11.	Michael Pancratius (1631-1690)	Viena (1652), Nürnberg, Wittenberg, Rostock (1652-1653)	Profesor la Universitatea din Rostock, profesor la Eperjes, preot la Sibiu, Nou și Mediaș. Superintendent al Bisericii Evanghelice din Transilvania între 1686-1690. Moare la Biertan la 11 iulie 1690.	Doctor al Universității din Rostock (1661)	Era fiul lui Martin, preot la Sebeș. Și-a făcut studiile medii la Cisnădie, Cluj, Bratislava și Trnava.
12.	Johannes Pancratius Sabeso Tr.	Altdorf (1656)			
13.	Johannes Petrus Schreckenberger Sebusiensis	Heidelberg (1660)			Studiază medicina.
14.	Johannes Hertelius Seepasio Hung, Millenbachensis	Danzig (1669)			
15.	Matthias Braschius Sabeso Tr.	Altdorf (1671), Wittenberg (1672)			A studiat la Gimnaziul din Sibiu (1662).
16.	Martinus Falck Sabeshino Tr.	Wittenberg (1689)			

LISTA ABREVIERILOR

ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău.
ADB	- Allgemeine Deutsche Biographie. Verlag Duncker & Humblot. Leipzig.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészettörténeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AHA	- Acta Historiae Artium. Akadémiai Kiadó. Budapest.
AI	- Artificial Intelligence. Elsevier. Amsterdam.
AIAC	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”).
AIIAI/AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași. (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
AIIN	- Anuarul Institutului de Istorie Națională. Universitatea „Regele Ferdinand I”. Cluj-Sibiu, Sibiu.
AISC	- Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj.
AJJ	- Arktika: jekologija i jekonomika. Institut jadernoj bezopasnosti Rossijskoj akademii nauk. Moskva.
AJN	- American Journal of Numismatics. American Numismatics Society. New York.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași.
AMZ	- Arheološki muzej u Zagrebu. Zagreb.
AnB	- Analele Banatului (serie nouă). Timișoara.
AnUB-I	- Analele Universității din București - Istorie. Universitatea din București.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.
ArchKözl	- Archaeologiai Közlemények. Pesten.
ARCS	- American Review of Canadian Studies. Association for Canadian Studies in the United States. New York.
Argesis	- Argesis. Studii și Comunicări. Muzeul Județean Argeș. Pitești.
ArhMed	- Arheologia Medievală. Reșița, Cluj-Napoca.

Lista abrevierilor

- ArhMold** - Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași.
- ASS** - Asian Social Science. Canadian Centre of Science and Education. Toronto.
- Astra Salvensis** - Astra Salvensis. Cercul Salva al ASTRA. Salva.
- ASUAIC-I** - Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (serie nouă). Secțiunea IIIe. Istorie. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
- ATS** - Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
- AUASH** - Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- BAMNH** - Bulletin of the Alabama Museum of Natural History. The University of Alabama. Tuscaloosa.
- BCȘS** - Buletinul Cercurilor Științifice Studențești. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- BG** - Byllye Gody. Sochi State University. Sochi.
- BMS** - Bibliotheca Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
- BOR** - Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. București.
- BpRég** - Budapest Régiségei. Budapest.
- BSNR** - Buletinul Societății Numismatice Române. București.
- Caietele CIVA** - Caietele CIVA. Asociația „Cercul de Istorie Veche și Arheologie” Alba Iulia.
- CArh** - Cercetări arheologice. București.
- Carpica** - Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău.
- CH** - Church History. Cambridge University Press. Cambridge.
- CN** - Cercetări Numismatice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
- ComȘtMediaș** - Comunicări Științifice. Mediaș.
- Corviniana** - Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
- CPF** - Cahiers des Portes de Fer. Beograd.
- Cumania** - A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve. Kecskemét.
- Dacia** - Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) - XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București.
- Danubius** - Danubius. Muzeul de Istorie Galați.
- e-COM** - e-Conservation online magazine. Vila do Conde. Portugalia.
- EphNap** - Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca.

Erdély Múzeum	- Erdély Múzeum. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Cluj-Napoca.
FVL	- Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu.
Geopolitics	- Geopolitics. Taylor & Francis. London.
Glasul Bisericii	- Glasul Bisericii. Mitropolia Munteniei și Dobrogei. București.
GNS	- Gumanitarne nauki v Sibiri. Sibirskoe otdelenie Rossijskoj akademii nauk. Novosibirsk.
Graiul Maramureșului	- Graiul Maramureșului. Baia Mare.
HCS	- Historia y comunicación social. Departamento de Historia de la Comunicación Social de la Facultad de Ciencias de la Información. Universidad Complutense Madrid.
HHCT	- History and Historians in the Context of the Time. Academic Publishing House <i>Researcher</i> . Sochi.
HIR	- Harvard International Review. Harvard International Relations Council at Harvard University. Cambridge (Massachusetts).
IJI	- Istoriko-jekonomicheskie issledovanija. Bajkal'skij gosudarstvennyj universitet Ekonomiki I prava. Irkutsk.
IJMS	- Indian Journal of Marine Sciences. National Institute of Science Communication and Information Resources. New Delhi.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
IV	- Istoricheskiy vestnik. Izdatelskiy dom B. B. Glinskogo. Sankt Peterburg.
IVUZ	- Izvestija vysshih uchebnyh zavedenij. Severo-Kavkazskij region. Serija: Obshhestvennye nauki. Rostov-na-Donu.
Îndrumător pastoral	- Îndrumător pastoral. Episcopia Ortodoxă Română de Alba Iulia.
JBSM	- Jahrbuch des Burzenländer Sächsischen Museums. Kronstadt (Brașov).
JeKO	- Izdatelskiy Dom ECO. Novosibirsk.
JGlassStud	- Journal of Glass Studies. The Corning Museum of Glass. New York.
JGRO	- Journal of Geophysical Research: Oceans. AGU Publications. Washington.
JHA	- Journal for the History of Astronomy. SAGE Publications (UK). London.
JHG	- Journal of Historical Geography. Elsevier. Amsterdam.
JPIPSS	- The Journal of Power Institutions of Post-Soviet Societies. Paris.

Lista abrevierilor

JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz.
KHKM	- Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Warszawa.
Materiale	- Materiale și cercetări arheologice. București.
MedievArchaeol	- Medieval Archaeology. Society for Medieval Archaeology. London.
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MFME	- A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica. Szeged.
MMJ	- Metropolitan Museum Journal. The Metropolitan Museum of Art. New York.
MPEA	- Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár. Budapest.
MTT	- Magyar Történelmi Tár. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.
NET	- Nurse Education Today. Elsevier. Amsterdam.
NGB	- New German Biography. Bayerische Akademie der Wissenschaften. München.
Niva	- Niva. Petrograd.
NK	- Numizmatikai Közlöny. Magyar numizmatikai társulat. Budapest.
ODIL	- Ocean Development and International Law. Taylor & Francis. London.
OK	- Orvostörténeti közlemények / Communicationes de historia artis medicinae. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum. Budapest.
Oltenia	- Oltenia. Studii și Comunicări. Arheologie-Istorie. Muzeul Olteniei. Craiova.
Pallas	- Pallas. Revue d'études antiques. Université de Toulouse le Mirail. Toulouse.
PG	- Political Geography. Elsevier. Amsterdam.
Polar Geography	- Polar Geography. Taylor & Francis. London.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.
Porțile Cetății	- Porțile Cetății. Sebeș.
PR	- Polar Record. Cambridge University Press. Cambridge.
PUM	- Programm des evangelischen Unter-Gymnasium A. B. in Mühlbach. Sebeș.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
Revista istorică	- Revista istorică: dări de seamă, documente și notițe. București (1925-1941).
RGI	- Revista generală a învățământului. București.

RHSEE/RESEE	- Revue historique du sud-est européen. Academia Română. București, Paris (din 1963 Revue des études sud-est européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
RIR	- Revista istorică română. Institutul de Istorie Națională din București.
RJTP	- Regional'naja jekonomika: Teorija i praktika. Finansy i Kredit. Moskva.
RMM-MIA	- Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă. București.
RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RSM	- Rossija i sovremennyj mir. Institut nauchnoj informacii po obshhestvennym naukam Rossijskoj akademii nauk. Moskva.
SAA	- Studia Antiqua et Archaeologica. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași.
SAI	- Studii și articole de istorie. Societatea de Științe Istorice și Filologice a RPR. București.
Sargetia	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
SCB	- Studii și cercetări de bibliologie. Academia Română. București.
SCIM	- Studii și cercetări de istorie medie. București.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istorie veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCJ	- Southern Communication Journal. Southern States Communication Association. Philadelphia.
SCN	- Studii și Cercetări de Numismatică. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București.
SG	- Soziale Geschichte. Stiftung für Sozialgeschichte des 20. Jahrhunderts. Bremen.
SGP	- Sovetskoe gosudarstvo i pravo. Nauka. Moskva.
Signs	- Signs. Journal of Women in Culture and Society. University of Chicago Press. Chicago.
SMIM	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București.
SMK	- Somogyi Múzeumok Közleményei. A Somogyi Megyei Múzeumok.
Societatea de mâine	- Societatea de mâine. Cluj (1924-1945).
SPS	- Sovremennye proizvoditel'nye sily. Sovet po izucheniju proizvoditel'nyh sil, Ministerstvo jekonomicheskogo razvitiya Rossijskoj Federacii i Rossijskoj akademii nauk. Moskva.

Lista abrevierilor

SRFJP	- Sever i rynek: formirovanie jekonomicheskogo porjadka. Institut ekonomicheskikh problem im. G. P. Luzina. Apatity.
SS	- Sovetskij Sever. Oblastnoy Komitet Narymskogo okruga KPSS. Kolpashevo.
StComSibiu	- Studii și comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
StComSM	- Studii și comunicări. Muzeul Județean Satu Mare.
StRI	- Studii. Revistă de istorie (din 1974 Revista de istorie și din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiensis. Series Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu.
SVS	- Supplément de la vie spirituelle. Le Edition de Cerf. Paris.
SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
Történelmi Szemle	- Történelmi Szemle. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének. Budapest.
TP	- Telecommunications Policy. Elsevier. Amsterdam.
Transilvania	- Transilvania. Centrul Cultural Interetnic Transilvania. Sibiu.
Tyragetia	- Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
Ungarische Jahrbücher	- Ungarische Jahrbücher. Berlin.
VCGU	- Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Cheljabinskij gosudarstvennyj universitet. Chelyabinsk.
VIZ	- Voенno-istoricheskii zhurnal. Moskva.
VKGU	- Vestnik Kazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Kazanskij (Privolzhskij) federal'nyj universitet. Kazan.
VMZ	- Voенno-meditsinskii zhurnal. Moskva.
VRJU	- Vestnik Rossijskogo jekonomicheskogo universiteta im. G. V. Plehanova. Rossijskij. Gosudarstvennyj universitet imeni G. V. Plehanova. Moskva.
VSA	- Vestnik Severnogo (Arkticheskogo) federal'nogo universiteta, serija: Gumanitarnye i Social'nye Nauki. Severnyj (Arkticheskij) federal'nyj universitet imeni M. V. Lomonosova. Arkhangelsk.
VTP	- Voprosy teorii i praktiki. Izdatelskiy Dom Gramota. Tambov.

- WI** - Die Welt des Islams. Internationale Zeitschrift für die
Forschung des modernen Islams. Brill.
- WJC** - Western Journal of Communication. Western States
Communication Association. Philadelphia.
- ZEKM** - Zhurnal eksperimental'noi i klinicheskoi meditsiny.
Novosibirskii gosudarstvennyi meditsinskii universitet.
Novosibirsk.
- ZfSL** - Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde.
Gundelsheim.